

Nasilje preko interneta

Đuraković, Stefanie Jade

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:411598>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Studij psihologije

NASILJE PREKO INTERNETA

Diplomski rad

Stefanie Jade Đuraković

Mentor: prof. dr.sc. Marina Ajduković

Sumentor: dr.sc. Daniela Šincek

Osijek, 2012

SADRŽAJ

SAŽETAK

Uvod	1
Nasilje preko Interneta	1
Socijalna podrška	3
Socijalna podrška i nasilje preko Interneta.....	4
Roditeljsko ponašanje	4
Roditeljsko ponašanje i nasilje preko Interneta.	4
Samopoimanje.....	6
Samopoimanje i nasilje preko Interneta.....	6
Suočavanje se stresom	7
Strategije suočavanja i nasilje preko Interneta.....	7
Cilj istraživanja	8
Problemi i hipoteze	8
Metoda	9
Sudionici	9
Instrumenti	10
Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta (eng. Cyber victim and bullying scale, Cetin, Yaman i Paker, 2011).	10
Skala socijalne podrške	10
Skrraćena verzija Upitnika roditeljskog prihvaćanja/odbijanja (Rohner, 1984)...	11
Marshov upitnik samoopisivanja-III (eng. Self Description Questionnaire-III, Marsh, 1992).....	12
Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama (Endler i Parker, 1990).....	12
Postupak	13
Rezultati i rasprava	13
Raširenost činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta.....	13
Usporedba obilježja mladih koji sudjeluju i koji ne sudjeluju u nasilju preko Interneta	15
Prediktori činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta	17
Nedostaci i implikacije istraživanja	21
Zaključak	22
Literatura	23

Naslov rada: Nasilje preko Interneta (Internet Violence)

Sažetak

Istraživanje je provedeno kako bi se ispitala učestalost nasilja preko Interneta i odnos njegovog doživljavanja i/ili činjenja sa samopoimanjem, socijalnom podrškom, ponašanjem roditelja i strategijama suočavanja sa stresom. U istraživanju je sudjelovalo 249 učenika drugih razreda dvije vinkovačke srednje škole, a korišteni instrumenti su Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko Interneta, Skala socijalne podrške, skraćena verzija Upitnika roditeljskog prihvaćanja/odbijanja, Marshov upitnik samoopisivanja III (subskala Samopoimanje) i Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama. Rezultati pokazuju kako je prevalencija nasilja preko Interneta na odabranom uzorku 24,9% za doživljavanje i 27,7% za činjenje nasilja preko Interneta. Osim toga, upućuju i na razliku između sudionika koji su sudjelovali u nasilju preko Interneta i onih koji to nisu, u ponašanju njihovih roditelja, socijalnoj podršci prijatelja i suočavanju usmjerenom na emocije. Kako se razlika u samopoimanju nije pokazala značajnom druga hipoteza je djelomično potvrđena. U okviru trećeg problema provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize kojima se utvrdilo da su prediktori doživljavanja nasilja preko Interneta ponašanje roditelja i činjenje nasilja preko Interneta dok su prediktori činjenja nasilja preko Interneta spol, vrijeme provedeno na Internetu, suočavanje izbjegavanjem i doživljavanje nasilja preko Interneta. Odnosno, činjenje nasilja najznačajniji je prediktor doživljavanja nasilja preko Interneta i obrnuto, što je očekivano.

Ključne riječi: Nasilje preko Interneta, socijalna podrška, ponašanje roditelja, samopoimanje, suočavanje sa stresom

Abstract

This study aimed to investigate the incidence of violence via Internet as well as the relationship between experiencing and/or committing such violence and the self-concept, social support, parental behaviour, and stress coping strategies. A sample of 249 second grade students of two secondary schools in Vinkovci participated in this study. The following instruments were used: Cyber Victim and Bullying Scale, Social Support Scale, a short version of the Parental Acceptance-Rejection Questionnaire, Marsh's Self Description Questionnaire III (General Self-Esteem Scale), and The Coping Inventory for Stressful Situations (Endler and Parker). The results of this study show that the prevalence of violence on the Internet in the selected sample is distributed as follows: 24,9% experience and 27,7% commit violence via Internet. Furthermore, the results reveal the difference between participants who partook in violence on the Internet and those who did not, namely parental behaviour, social support from friends and emotion-focused coping. The difference in self-concept was not proven to be significant; therefore the second hypothesis was partly confirmed. Within the scope of the third issue, two hierarchical regression analyses were conducted, the results of which identify the predictors of experiencing violence on the Internet as follows: parental behaviour and committing violence on the Internet, whereas the predictors of committing violence on the Internet are as follows: gender, the amount of time spent on the Internet, avoidance coping, and experiencing violence on the Internet. Committing violence on the Internet is the most important predictor of experiencing violence on the Internet and vice versa, which was expected.

Key words: Internet violence, social support, parental behaviour, self-concept and coping with stress

Uvod

Nasilje se određuje kao agresivno, namjerno i ponavljajuće ponašanje koje je usmjereno prema pojedincu ili grupi koja se ne može jednostavno obraniti (Slonje i Smith, 2008). U njegovoj podlozi može biti proaktivna i retroaktivna agresija. Proaktivna agresija se odnosi na agresiju koja uključuje namjeru ili ima određeni cilj dok se retroaktivna agresija odnosi na agresivno ponašanje koje je posljedica reakcije na tu namjeru (npr. Law i sur, 2012). U skladu s tim razlikujemo i uloge osoba u procesu nasilja gdje govorimo o dijadnom procesu u koji su uključeni osoba koja čini nasilje i osoba koja ga doživljava (Sanders i Phi, 2004).

Nasilje preko Interneta

Nasilje preko Interneta definiramo kao agresivno, namjerno ponašanje usmjereno pojedincima ili grupi preko Interneta koje se ponavlja i usmjereno je prema pojedincima koji se ne mogu lako obraniti (Smith i sur, 2008). Popularnost Interneta dovela je do velikog broja internetskog kriminala, a fenomeni kao što su *Facebook* krađa identiteta, lažno predstavljanje, uhođenje putem Interneta sve su češći (Kušić, 2010). Nasilje preko Interneta očituje se kroz različite oblike internetske komunikacije, primjerice, upotrebom neugodnih izraza, uvreda i šala, lažnim imenima, uhođenjem i sl. Lacey (2007, prema Cetin, Yaman i Peker, 2011) je dobio rezultate koji ukazuju na to da su najčešći oblici nasilja među adolescentima poruke u obliku zadirkivanja, širenje glasina i poniženja. Općenito, nasilje preko Interneta uključuje sedam različitih oblika nasilja: 1. Iskazivanje ljutnje odnosno slanje ljutih, neugodnih i vulgarnih poruka direktno usmjerenih osobi ili nekoj *on-line* grupi; 2. Uznemiravanje koje podrazumijeva ponavljajuće slanje prijetećih poruka nekoj osobi; 3. Uhođenje preko Interneta što uključuje uznemiravanje koje doprinosi šteti ili zastrašivanju pojedinca; 4. Klevetanje odnosno slanje ili objavljivanje uvredljivih, neistinitih ili zlih izjava o nekoj osobi drugim ljudima; 5. Maskiranje ili pretvaranje da je osoba netko drugi i slanje ili objavljivanje materijala pod identitetom druge osobe koji nju čine lošom ili potencijalnom prijetnjom drugima; 6. Izdaja i prevara što podrazumijeva slanje ili objavljivanje materijala o osobi koji uključuje osjetljive, privatne ili neugodne informacije uključujući i privatne poruke i slike te 7. Izdvajanje odnosno aktivnosti kojima se namjerno isključuje osobu iz neke *on-line* grupe (Willard, 2004 prema Li, 2010).

Porast nasilja preko Interneta obilježen je porastom broja korisnika Interneta (Smith i sur, 2008). Razlog porasta nasilja je smanjenje kontrole koja se očituje u ponašanju povezanom sa samopredstavljanjem i prosudbom od strane drugih. Primjerice, Wilton i Camble (2011) navode da Internet omogućuje lažnu anonimnost adolescentima koji ga koriste kao sredstvo

komunikacije. To, zajedno sa smanjenom kontrolom, može utjecati na pojedince koji čine nasilje na Internetu da ne percipiraju svoje ponašanje kao nasilno. Zbog toga je to novo područje za istraživanje psihologa, a odvija se najčešće putem elektroničke pošte, *chata*, instant poruka, socijalnih mreža (*Facebook, MySpace*), *blogova* i *on-line* igara kao što je *Second Life* (Hobbs, 2009).

Nasilje preko Interneta je novi oblik nasilja među vršnjacima, a od nasilja "licem u lice" se razlikuje u dva aspekta. Glavna razlika je ta što na Internetu nema utjecaja fizičke snage, nego osoba mora imati pristup Internetu i namjeru za agresivnim ponašanjem. Zbog toga se događa da osobe koje najčešće doživljavaju fizičko nasilje budu nasilne preko Interneta. Druga razlika je ta što nasilje licem u lice prestane kad nasilnik nije u blizini žrtve. Nasilje preko Interneta je trajnije, a osoba ga doživljava i bez prisutnosti nasilnika (Hobbs, 2009). Dijete može neprestano primati nasilne poruke gdje god bilo, dok tradicionalni oblik nasilja "licem u lice" prestaje dolaskom kući iz škole (Slonje i Smith, 2008). Postavlja se pitanje zašto je komunikacija preko Interneta toliko rasprostranjena. Odgovor dobiven u većini istraživanja (npr. Walther, 1996; Valkenburg i Peter, 2010) je veća mogućnost kontrole pri samopredstavljanju i samoobjavlivanju nego pri komunikaciji licem u lice. Ta mogućnost kontrole stvara veći osjećaj sigurnosti što dovodi do veće slobode u interpersonalnim interakcijama preko Interneta nego u situacijama "licem u lice". Tri su odrednice koje to omogućuju: anonimnost, asinkroničnost i dostupnost. Kada govorimo o anonimnosti postoje i prednosti i nedostaci. Prvenstveno putem nje adolescenti mogu ostvariti socijalnu prihvaćenost koju možda ne ostvaruju komunikacijom "licem u lice" zbog nekih fizičkih nedostataka. Međutim to može poticati impulzivne reakcije koje mogu rezultirati agresivnim i neugodnim komentarima, kao i nasiljem odnosno uznemiravanjem vršnjaka. Asinkroničnost se odnosi na mogućnost da se napisano ne objavi odmah nego se mora označiti naredba „slati“. To je prednost za sramežljive i nesigurne adolescente jer im omogućuje bolju samoprezentaciju. S druge strane, onima koji žele činiti nasilje omogućuje nanošenje veće boli jer omogućava kontrolu informacija koje se šalju. Treći faktor, dostupnost omogućuje bliska prijateljstva s osobama koje nisu u našoj blizini, ali i dostupnost seksualnim sadržajima ili komunikaciju s osobom koja se lažno predstavila (Valkenburg i Peter, 2010). Negativne posljedice ovih faktora proizlaze iz efekta smanjene kontrole (Lapidot-Lefter i Barak, 2011). Ustvari, neke prednosti Interneta kao što je mogućnost skrivanja identiteta (anonimnost) potiču nasilje jer se osoba može skrivati iza tuđeg imena, ali i ostavljaju trajnije posljedice jer osobe koje doživljavaju nasilje ne znaju tko ga čini. Ta činjenica nasilje preko Interneta čini destruktivnijim nego nasilje "licem u lice". Osim toga, neka su istraživanja pokazala da djevojke više iskorištavaju opciju anonimnosti otkrivanjem povjerljivih informacija o drugima preko

Interneta. Mogućnost anonimnosti štiti ih od otkrivanja izvora koji je počeo širiti glasinu, a s druge strane dovodi do većeg osjećaja bespomoćnosti kod osoba koje to doživljavaju (Cetin, Yaman i Peker, 2011).

Kako je došlo do porasta komunikacije na Internetu tako je došlo i do porasta nasilja. Različita istraživanja govore da je proporcija djece i mladih koja su doživjela i činila nasilje preko Interneta od 20 do 40% (Takunga, 2011). Prema tome, Aricak i sur. (2008) dobili su rezultate koji upućuju da je 35,7% mladih uključeno u nasilje preko Interneta. Dehue i sur. (2008) su u svom istraživanju utvrdili da 16% mladih sudjeluje u nasilju preko Interneta, a 23% je doživjelo nasilje preko Interneta najčešće putem tračanja i pogrđnih imena. Hinduja i Patchini (2008) govore o 32% mladića i 36% djevojaka koji su doživjeli nasilje preko Interneta dok je oko 18% mladića i 16% djevojaka izjavilo da je uznemiravalo nekog drugog preko Interneta i to na različitim mjestima na Internetu. Slične podatke dobila je i Li, (2006, 2007): oko 25% mladića i 25,6% djevojaka je doživjelo nasilje preko Interneta. S druge strane nešto drugačije podatke dobili su Juvoven i Gross (2008, prema Tokunga, 2011) koji su pronašli da je 72% mladih od 12 do 17 godina iskusilo barem jednom u životu neku vrstu nasilja preko Interneta. Beran i Li (2007) u svojim su istraživanjima dobili podatke koji ukazuju na činjenicu da je većina adolescenata čula za neki oblik nasilja preko Interneta, 20% njih je doživjelo neki oblik takvog nasilja, dok je 3% bilo neprestano izloženo nasilju preko Interneta. Prema različitim istraživanjima možemo vidjeti da su i rezultati drugačiji što je posljedica različitog pristupa i definicije nasilja preko Interneta (Tokunga, 2011). Osim prevalencije, određena istraživanja ispitala su i razliku s obzirom na dob i spol. Rezultati ukazuju na to da nema značajne razlike s obzirom na dob i spol, iako se pretpostavljalo da će nasilje preko Interneta biti češće među djevojkama jer je kod njih izraženija verbalna agresija za razliku od mladića gdje je izraženiji fizički oblik nasilja (Li, 2007).

Socijalna podrška

Socijalnu podršku određujemo kao skup povoljnih učinaka koji za pojedinca proizlaze iz bliskih odnosa s drugim ljudima, a koji mu pomažu u nošenju s kriznim i stresnim situacijama. Manifestira se u nekoliko različitih situacija: u konkretnim akcijama, u emocionalnoj podršci u obliku utjehe i razumijevanja, u pružanju mogućnosti za socijalnu usporedbu i u poticanju samopoštovanja pojedinca (Krizmanić, 2005). Razlikujemo instrumentalnu i emocionalnu podršku, a Tardy (1985) govori još o informacijskoj podršci i podršci samopoštovanju. Instrumentalna podrška se odnosi na davanje vještina, znanja te materijalne dobiti, dok se emocionalna odnosi na izražavanje brige, empatije i ljubavi.

Socijalna podrška i nasilje preko Interneta.

Istraživanja utjecaja socijalne podrške na ponašanje preko Interneta govore o dvije hipoteze: hipoteza „bogatiji postaju bogatiji“ i hipoteza socijalne kompenzacije. Prva hipoteza govori da adolescenti koji već imaju dobro razvijene socijalne vještine imaju prednost u sklapanju prijateljstva preko Interneta, dok druga hipoteza podrazumijeva da Internet ima posebne prednosti za usamljene i socijalno anksiozne pojedince zbog mogućnosti kontrole komunikacije koja im omogućuje brže otvaranje što može utjecati na formiranje prijateljstva.

Istraživanja utjecaja komunikacije preko Interneta na kvalitetu postojećih prijateljstava "licem u lice" kod adolescenata također navode dvije hipoteze: hipotezu zamjene i hipotezu stimulacije. Prema hipotezi zamjene pretpostavlja se da komunikacija Internetom umanjuje kvalitetu postojećeg prijateljstva jer se na kontakte preko Interneta gleda bez velike odgovornosti i dubokih emocija. Suprotno tome, hipoteza stimulacije govori da komunikacija Internetom potiče adolescente da još više vremena provedu sa svojim prijateljima (Valkenburg i Peter, 2010).

Kada govorimo o nasilju preko Interneta istraživanja pokazuju da su oni koji ga čine najčešće pojedinci koji nemaju socijalnu podršku, nesretni su i imaju tendenciju zlouporabe sredstava ovisnosti. Međutim, i pojedinci koji doživljavaju nasilje preko Interneta češće imaju manju socijalnu podršku, nesretni su, depresivni i imaju problema u prilagodbi okolini. Istraživanja većinom zanemaruju utjecaj socijalne podrške u nasilju preko Interneta te zbog toga nema dovoljno podataka (Sahin, 2012).

Roditeljsko ponašanje

Ponašanje roditelja se prema teoriji roditeljskog prihvaćanja/odbijanja definira na kontinumu na čijem se jednom kraju nalazi prihvaćanje odnosno toplina, a na drugom odbijanje. Toplina i prihvaćanje odnose se na pažnju, njegu i briga tj ljubav koju roditelji pokazuju svojoj djeci. Odbijanje, na drugom kraju, odnosi se na odsutnost ili značajan nedostatak osjećaja i ponašanja vezanih uz prihvaćanje. Roditelj je osoba koja dugotrajno primarno skrbi za dijete, a istraživanja su pokazala da je djeci potrebno prihvaćanje i primarna briga od strane roditelja. Kada te potrebe nisu zadovoljene dijete postaje agresivnije, ponaša se ovisnički, ima niže samopoštovanje, emocionalno je nestabilno i ima negativne poglede na svijet. Odnosno mladi i djeca koji se osjećaju odbačeno od roditelja često imaju probleme u ponašanju (Rohner, Khaleque i Courneyer, 2003).

Roditeljsko ponašanje i nasilje preko Interneta.

Projekt *American Life Project* govori da većina roditelja nastoji biti uključena u internetski aspekt života njihove djece/adolescenata (65% roditelja izvijestilo je da provjerava

internetske stranice koje posjećuju njihova djeca, dok 74% otprilike zna od kad njihova djeca imaju profil na društvenim mrežama kao što su *Facebook* i *MySpace*). Istraživanja u kojima se traži procjena djece o uključenosti roditelja u njihovu aktivnost na Internetu govore da oko 50% djece izvještava o tome kako im roditelji provjeravaju internetske stranice koje posjećuju (Rosen, Cheever i Carrier, 2008).

Stattin i Kerr (2000, prema Law, Shapka i Olsen, 2010) naglašavaju da većina istraživanja mjeri konstrukciju roditeljskog znanja. Pokazalo se da roditelji koji su dobri u nadgledanju svoje djece imaju i bolji odnos s djetetom koji se očituje i kroz znanje o njegovim aktivnostima tijekom dana. U skladu s tim istraživanja su pokazala da je visoka roditeljska podrška u negativnom odnosu sa svim vrstama nasilja pa tako i nasiljem preko Interneta (Hemphill i sur., 2012). Stattin i Kerr (2000, prema Law, Shapka i Olson, 2010) su u svom istraživanju potvrdili hipotezu prema kojoj govore da je za odnos roditelja i adolescenata, ali i smanjenje agresije preko Interneta, najvažnija želja adolescenata da s roditeljima podjele informacije o svojoj aktivnosti na Internetu. Odnosno, istraživanja su pokazala značajnu razliku u agresivnom ponašanju preko Interneta između djece koja su imala računalo u svojoj sobi i djece koja nisu imala računalo u svojoj sobi. To je slično podacima koji govore da spontana komunikacija o takvim aktivnostima dovodi do manje agresivnog ponašanja. S druge strane, postoji mogućnost variranja u rezultatima roditeljskog utjecaja ovisno o načinu definiranja agresivnog ponašanja preko Interneta. Međutim, sva se istraživanja slažu u pogledu toga da je računalo na kojem djeca i mladi imaju pristup Internetu u njihovoj spavaćoj sobi prediktor agresivnog ponašanja preko Interneta (Law, Shapka i Olson, 2010).

Neka istraživanja ispitala su i razlike u roditeljskom stilu. Npr. Rosen, Cheever i Carrier (2008) u svom su istraživanju dobili rezultate koji ukazuju na značajnu ulogu roditeljskog određivanja granica i roditeljskog nadzora u ponašanju adolescenata na Internetu. Odnosno, pokazalo se da postoji povezanost autoritativnog roditeljskog stila s manje rizičnim ponašanjem na Internetu kao što je manja razina otkrivanja informacija i niska razina susreta s ljudima koje su upoznali preko Interneta. Takvi rezultati podudaraju se i s prijašnjim istraživanjima (Eastin i sur, 2006 prema Rosen, Cheever i Carrier, 2008) koja pokazuju da autoritativan roditeljski stil utječe na način korištenja Interneta kod djece. Također, većina roditelja koji su bili nesigurni oko profila njihovog djeteta na društvenim mrežama najviše je bila zabrinuta oko utjecaja koji takvi profili mogu imati. Roditelji su bili zabrinuti da bi korištenje internetskih profila moglo dovesti do nepoželjnih posljedica kao što su poticanje na seksualne aktivnosti, socijalna izolacija, uznemiravanje i izloženost seksualnim materijalima.

Jedan dio istraživanja naglašava i važnost svijesti roditelja o nasilju preko Interneta. Odnosno, Raskauskas i Soltz (2007 prema Gasior, 2009) u svom su istraživanju pokušali utvrditi vezu između nasilja "licem u lice" i nasilja preko Interneta, a rezultati su ukazali na to da je današnjoj generaciji adolescenata Internet jedan od važnijih dijelova života. To ukazuje na činjenicu da roditelji ipak nisu dovoljno svjesni prisutnosti nasilja preko Interneta što bi trebao biti i poticaj za daljnja istraživanja.

Samopoimanje

Samopoimanje predstavlja sveukupnost doživljaja koje pojedinac ima o sebi i svom identitetu. To je način na koji pojedinac vidi sebe, a uključuje percepciju vlastitih sposobnosti, postignuća i osobnog karaktera, ali i njihovo vrednovanje (Kljaić, 2005). Razlikujemo tri funkcije pojma o sebi. Prvenstveno je to organizacijska funkcija prema kojoj pojam o sebi djeluje kao shema koja nam pomaže u spoznavanju informacija o sebi i socijalnom svijetu. Druga je emocionalna funkcija koja se odnosi na poznavanje vlastitih emocionalnih reakcija i treća funkcija ili izvršna uloga kojom upravljamo našim ponašanjem, planiramo buduće akcije i donosimo odluke (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Samopoimanje i nasilje preko Interneta.

Samopoimanja na Internetu ima utjecaj kroz dva najvažnija prediktora: kontrola okoline te odobravanje i prihvaćanje od strane drugih, koje omogućuje *on-line* komunikacija (Valkenburg i Peter, 2010). Odnosno govorimo o spoznavanju sebe opažanjem vlastitog ponašanja i upravljanjem dojmovima. Spoznavanje sebe putem opažanja vlastitog ponašanja objašnjava se teorijom samopercepcije prema kojoj zaključujemo o našim nejasnim ili višeznačnim osjećajima opažajući svoje ponašanje i situaciju u kojoj se ono javlja. Ljudi prosuđuju je li njihovo ponašanje onakvo kakvim ga oni prikazuju ili je to situacija izazvala. S druge strane, upravljanje dojmovima odnosi se na svjesno ili nesvjesno upravljanje pažljivo osmišljenom samoprezentacijom kako bismo stvorili određeni dojam koji odgovara našim ciljevima ili potrebama u socijalnoj interakciji (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Samopoimanje je važan aspekt u komunikaciji preko Interneta jer utječe na ponašanje pojedinca. Istraživanja pokazuju da mogućnost kontrole situacije i samopredstavljanje dovode do porasta samopoimanja kod djece i mladih što bi mogla biti i pozitivna strana Interneta (Valkenburg i Peter, 2010). S druge strane neke od karakteristika Interneta kao što je dostupnost seksualnim sadržajima, nasilje i mržnja mogu dovesti do smanjena samopoimanja (Jackson i sur., 2010). Istraživanja nasilja "licem u lice" govore da je nisko samopoimanje rizično za sudjelovanje u njemu (Fox i Farrow, 2009). Istraživanja nasilja preko Interneta upućuju na slične

zaključke. Patchini i Hinduja (2010) u svom su istraživanju odnosa samopoštovanja i nasilja preko Interneta utvrdili da je iskustvo nasilja preko Interneta (i doživljavanje i činjenje) značajno povezano s niskim samopoštovanjem i nakon kontrole određenih demografskih varijabli.

Suočavanje se stresom

Stres predstavlja negativne osjećaje i vjerovanja koji se javljaju kada ljudi procjene da se ne mogu suočiti sa zahtjevima svoje okoline (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Psihološki stres nastaje kad osoba procjeni da neće moći udovoljiti okolnim i/ili unutarnjim zahtjevima zato što nadilaze njezine mogućnosti. Pri tome su važna dva procesa: procjena i način suočavanja. Suočavanje predstavlja konstantno primjenjiva kognitivna i ponašajna nastojanja oko promjene specifičnih zahtjeva za koje je osoba procijenila da opterećuju ili nadilaze njezine resurse. Razlikujemo dvije osnovne kategorije suočavanja: suočavanje usmjereno na emocije i suočavanje usmjereno na problem. Causey i Dubow (1992) više ističu metodu suočavanja u odnosu na kognitivni model u kojem se ističe fokus suočavanja, te govore o podjeli na strategije pristupa i strategije izbjegavanja. Strategije pristupa su bihevioralne, kognitivne ili emocionalne aktivnosti usmjerene ka stresoru, dok su strategije izbjegavanja orijentirane od stresora.

Strategije suočavanja i nasilje preko Interneta.

Nasilje je vrsta stresora koji je povezan s mnoštvom negativnih posljedica kao što su depresija, usamljenost i poteškoće u prilagodbi. S obzirom na to da se pokazalo kako nasilje raste s dobi, može se zaključiti da postoji dio pojedinaca koji kronično doživljavaju nasilje i moraju se s tim suočavati. Pokazalo se da je jedna od učinkovitijih strategija suočavanja sa stresom traženje socijalne podrške (Kempf, 2011).

U istraživanju na studentima (N=1339) Newman, Holden i Delville (2011) su pretpostavili da će proživljavanje međuvršnjačkog nasilja „licem u lice“ dovesti do razlika u percipiranoj količini stresa i strategijama suočavanja. To se i pokazalo, odnosno studenti koji su imali iskustvo sudjelovanja u nasilju licem u lice imali su više rezultate na skali percipiranog stresa, a kao strategiju suočavanja češće koriste izbjegavanje. Kochenderfer-Ladd (2004) je u istraživanju strategija suočavanja osnovnoškolske djece koja su žrtve nasilja dobio rezultate koji su ukazivali na češće korištenje internalnih strategija, dok su rezultati niži na strategiji kompetencije. Također, govori kako važnu ulogu u odabiru strategije suočavanja igraju i emocionalne reakcije na nasilje. Borg (1998, prema Kempf, 2011) u svom istraživanju govori o tri vrste reakcije adolescenata koji su proživjeli nasilje: osveta, ljutnja i samosažaljenje. Odnosno, jedna trećina adolescenata osjeća se bespomoćno, druga trećina koristi strategiju izbjegavanja, dok se posljednja trećina aktivno suočava s problemom.

U istraživanjima nasilja „licem u lice“ pokazalo se da oni koji ga doživljavaju najčešće osjećaju ljutnju, tugu ili bol nakon nasilne situacije, a čini se da je slično i u istraživanjima nasilja preko Interneta (Patchin i Hinduja, 2006). Istraživanja usmjerena na strategije suočavanja s nasiljem općenito govore da žrtve nasilja pokazuju niže rezultate na suočavanju usmjerenom na problem. Istraživanja razlika u strategijama suočavanja između nasilja "licem u lice" i nasilja preko Interneta pokazala su podudaranje u tri strategije: niže suočavanje usmjereno na problem, te više suočavanje usmjereno na emocije i suočavanje izbjegavanjem (Riebel, Jager i Fischer, 2009).

Dosadašnja istraživanja o nasilju preko Interneta pokazala su da ga učenici razlikuju od nasilja „licem u lice“, te da posljedice mogu biti anksioznost, depresivnost, usamljenost te odbacivanje od strane vršnjaka (Johnson, 2011). Ponekad te posljedice mogu biti i teže jer je preko Interneta lakše izreći neke stvari koje ne bi rekli komunikacijom "licem u lice" što omogućava opcija anonimnosti (Carte, 2011). Ovo istraživanje nastoji ispitati odnos činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta kod adolescenata sa samopoimanjem, socijalnom podrškom, suočavanjem sa stresom i ponašanjem roditelja. To su samo neki faktori koji bi mogli biti u odnosu s tom vrstom nasilja jer dosadašnja istraživanja još uvijek ne mogu sa sigurnošću utvrditi što je sve povezano sa činjenjem i doživljavanjem nasilja preko Interneta kao i razlike u odnosu na one koji nisu sudjelovali u takvom nasilju. Trenutno mladi sve više koriste Internet, a dob korištenja je sve niža zbog čega je važno usmjeriti se na neke aspekte kod kojih se može utjecati kako bi spriječili moguće posljedice.

Cilj istraživanja

Ispitati učestalost nasilja preko Interneta i odnos sudjelovanja adolescenata u takvom nasilju sa socijalnom podrškom, roditeljskim ponašanjem, samopoimanjem i strategijama suočavanja sa stresom.

Problemi i hipoteze

Problem 1: Ispitati prevalenciju doživljenog i počinjenog nasilja preko Interneta kod učenika drugih razreda dvije vinkovačke srednje škole

Hipoteza 1: Na temelju prethodnih istraživanja na sličnim uzorcima, očekuje se da će prevalencija doživljenog i počinjenog nasilja preko Interneta u odabranom uzorku biti između 20 i 40%.

Problem 2: Ispitati postoji li razlika u razini samopoimanja, socijalne podrške, roditeljskog prihvaćanja/odbijanja i strategijama suočavanja sa stresom između sudionika koji sudjeluju u nasilju preko Interneta i sudionika koji nisu uključeni u takvo nasilje.

Hipoteza 2: Očekuje se da će sudionici koji su uključeni u nasilje preko Interneta imati niže samopoimanje, manju socijalnu podršku, emocionalno hladnije roditelje i strategije suočavanja više usmjerene na emocije od sudionika koji ne sudjeluju u nasilju preko Interneta.

Problem 3a: Ispitati koliko spol, akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu, socijalna podrška i dosljedno roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, samopoimanje i strategije suočavanja sa stresom, te počinjenje nasilja preko Interneta doprinose objašnjenju varijance doživljavanja nasilja preko Interneta.

Problem 3b: Ispitati koliko spol, akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu, socijalna podrška i roditeljsko prihvaćanje/odbijanje prema učenicima drugih razreda srednje škole, samopoimanje i strategije suočavanja sa stresom, te doživljavanje nasilja preko Interneta doprinose objašnjenju varijance činjenja nasilja preko Interneta.

Hipoteza 3a: Spol, akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu, socijalna podrška i roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, samopoimanje i strategije suočavanja sa stresom, te činjenje nasilja preko Interneta značajno doprinose doživljavanju nasilja preko Interneta.

Hipoteza 3b: Spol, akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu, socijalna podrška i roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, samopoimanje i strategije suočavanja sa stresom, te doživljavanje nasilja preko Interneta značajno doprinose činjenju nasilja preko Interneta.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N=249$ sudionika (169 djevojaka i 80 mladića). Sudionici su učenici drugih razreda Gimnazije M. A. Reljkovića ($N=126$) i Ekonomske i trgovačke škole Ivana Domca ($N=123$) u Vinkovcima. Raspon godina sudionika je od 15 do 18 godina, a prosječna dob je 16 godina ($SD= 0,478$).

Da bi se odgovorilo na drugi problem obrada je provedena na dvije grupe sudionika koje obuhvaćaju 25% najnižih i najviših rezultata u sudjelovanju u nasilju preko Interneta: sudionici nasilja preko Interneta ($N=60$) i neuključeni u nasilje preko Interneta ($N=58$). Ostale obrade provedene su na svim sudionicima. Namjeravalo se uspoređivati i sudionike koji samo čine ili samo doživljavaju nasilje preko Interneta, a pripadaju po rezultatima u 25% najviših rezultata. Ipak, pokazalo se da većina sudionika iz ove skupine ujedno i čini i doživljava nasilje, dok samo

njih osam isključivo čini, a dvoje isključivo doživljava nasilje preko Interneta. Stoga se činilo logičnim usporediti rezultate sudionika koji sudjeluju u procesu nasilja na način da ga istovremeno i čine i doživljavaju s onim sudionicima koji niti čine niti doživljavaju nasilje.

Tablica 1. Raspored sudionika prema problemima

Problemi	broj sudionika
Prvi problem	N=249
Drugi problem	N=60 sudionici nasilja preko Interneta, N=58 neuključeni u proces nasilja preko Interneta
Treći problem	N=249

Instrumenti

U istraživanju je korišteno pet upitnika: Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta, Skala socijalne podrške, skraćena verzija Upitnika roditeljskog prihvaćanja/odbijanja, Marshov upitnik samoopisivanja III (skala Generalnog samopoimanja) i Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama Endlera i Parkera.

Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta (eng. Cyber victim and bullying scale, Cetin, Yaman i Paker, 2011).

Skala ispituje doživljavanje i činjenje nasilja preko Interneta u posljednjih godinu dana. Sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu (subskala *Doživljavanje nasilja preko Interneta*) sudionici procjenjuju za svaku česticu na skali od 1 (nikad) do 5 (uvijek) je li im se opisano ponašanje dogodilo. U drugom dijelu (subskala *Činjenje nasilja preko Interneta*) na identičnim česticama sudionici procjenjuju jesu li se tako ponašali. Svaki dio sadrži 22 čestice. Faktorska analiza upućuje na tri faktora za svaki dio: verbalno nasilje preko Interneta, skrivanje identiteta te krivotvorenje na Internetu, a postotak objašnjene varijance je 46,38%. Koeficijenti unutarnje konzistencije za obje dimenzije skale je 0,89. Konačni rezultat formira se kao zbroj rezultata na svakoj čestici, a može se izražavati po dimenzijama činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta (kao što će se koristiti u ovom istraživanju), ali i po navedenim faktorima (Cetin, Yaman i Paker, 2011). Skalu su za potrebe istraživanja s engleskog na hrvatski jezik prevela dva nezavisna studenta psihologije i student engleskog jezika. Koeficijenti pouzdanosti provjereni su na dobivenim podacima u ovom istraživanju i iznose 0,91 za skalu *Doživljavanje nasilja preko Interneta* i 0,92 za skalu *Činjenje nasilja preko Interneta*.

Skala socijalne podrške.

Skalu je konstruirao Macdonald (1998) na osnovi teorijskog modela Tardya (1985). Skala uključuje percepciju primljene podrške od članova obitelji i od strane prijatelja. U ovom

istraživanju korištena je subskala koja se odnosi na socijalnu podršku od strane prijatelja i ima 28 čestica. Subskala je podijeljena na četiri faktora: emocionalna podrška, instrumentalna podrška, informacijska podrška i podrška samopoštovanju. Zadatak sudionika je procijeniti koliko se slaže sa svakom tvrdnjom na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Rezultat se može računati pojedinačno za svaki od faktora, ali i kao ukupan rezultat na subskali *Socijalne podrške prijatelja* (tako će se koristiti i u ovom istraživanju). Ukupan rezultat formira se kao linearna kombinacija odgovora na svim česticama na način da se obrnuto boduju rezultati na česticama 3, 5, 14, 20 i 23. Viši rezultat ukazuje na veću socijalnu podršku od strane prijatelja. Rezultati unutarnje konzistencije kreću se u vrijednostima od 0,95 do 0,78. Skala je namijenjena sudionicima od 16 godina, međutim u čestici broj 14 sadržaj je prilagođen sudionicima istraživanja. Čestica izvorno glasi „Ako mi se pokvari automobil, ne mogu računati na to da će mi prijatelj doći pomoći“, a riječ automobil zamijenjena je s mobitel jer sudionici prema Zakonu Republike Hrvatske još ne smiju voziti automobil.

Skraćena verzija Upitnika roditeljskog prihvaćanja/odbijanja (Rohner, 1984).

U istraživanju se koristi skraćena verzija koja se odnosi na retrospektivnu procjenu doživljaja roditeljskog ponašanja. Upitnik se temelji na teoriji roditeljskog prihvaćanja/odbacivanja koja roditeljsko ponašanje opisuje na kontinumu kojemu je na jednom kraju roditeljska toplina i prihvaćanje, a na drugom neprijateljstvo, zanemarivanje i odbacivanje. Upitnik se sastoji od dvije verzije, jedna za majku, druga za oca. Verzije sadrže 32 sadržajno identične čestice koje su raspoređene u četiri skale: *Roditeljska toplina - prihvaćanje* (čestice: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25 i 29), *Agresivnost-neprijateljstvo* (čestice: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26 i 30), *Indiferentnost - zanemarivanje* (čestice: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27 i 31) i *Nediferencirano odbacivanje* (čestice: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28 i 32). U istraživanju nisu korištene pojedinačne verzije za svakog roditelja nego je sudionicima u uputi naglašeno da u česticama daju procjenu za oba roditelja zajedno.

Ukupan rezultat upitnika pokazuje u kojoj mjeri se sudionik u djetinjstvu osjećao voljenim i prihvaćenim odnosno nevoljenim i odbačenim od strane roditelja, a dobiva se zbrajanjem rezultata na sve četiri subskale, ali uz prethodno invertiranje rezultata na subskali Odsustvo topline. Sudionici za svaku tvrdnju trebaju odlučiti vrijedi li ona uvijek, ponekad, rijetko ili nikada. Pouzdanost primjene upitnika u Hrvatskoj na adolescentima iznosila je između 0,75 i 0,81 (Kokorić, 2006).

Marshov upitnik samoopisivanja-III (eng. Self Description Questionnaire-III, Marsh, 1992).

Marshov upitnik samoopisivanja sadrži 13 subskala: Matematičko samopoimanje, Verbalno samopoimanje, Akademsko samopoimanje, Rješavanje problema, Fizička sposobnost, Fizički izgled, Odnosi s vršnjacima istog spola, Odnosi s vršnjacima suprotnog spola, Odnosi s roditeljima, Duhovne vrijednosti/religija, Poštenje/pouzdanost, Emocionalna stabilnost i Generalno samopoimanje ili samopoštovanje. Za potrebe ovog istraživanja korištena je samo subskala *Generalnog samopoimanja* koja ima 12 čestica. Sudionici odgovaraju na skali od 1 (netočno/uopće me ne opisuje) do 6 (točno/u potpunosti me opisuje). Ukupni rezultat dobiva se zbrajanjem rezultata na pojedinim česticama s tim da se odgovori na česticama: 2, 4, 7, 9, 10 i 12 obrnuto boduju.

Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama (Endler i Parker, 1990).

Upitnik sadrži 48 tvrdnji koje su grupirane u tri subskale: *Suočavanje usmjereno na problem*, *Suočavanje usmjereno na emocije* i *Suočavanje izbjegavanjem*. Subskala *Suočavanje izbjegavanjem* sastoji se od dva dijela: distrakcija i socijalna diverzija. Koeficijenti unutarnje konzistencije iznose 0,80 (suočavanje usmjereno na problem), 0,82 (suočavanje usmjereno na emocije), 0,73 (distrakcija) te 0,76 (socijalna diverzija). Zbog velike povezanosti među trećim i četvrtim faktorom autori ih nekad definiraju i zajedno kao skalu *Strategije suočavanja izbjegavanjem*. Zadatak sudionika je procijeniti u kojoj mjeri koriste određenu aktivnost/ponašanje kad se susretnu sa stresom na skali od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti da).

U istraživanju je provjerena faktorska struktura upitnika i dobivena su tri faktora koja objašnjavaju 37,7% varijance. Korištena je metoda glavnih komponenata uz *Varimax* rotaciju. Prvi faktor objašnjen je s 18 čestica i mogao bi se definirati kao suočavanje usmjereno na problem (npr. "Usmjerim se na problem da vidim kako bi ga bolje riješio"). Drugi faktor objašnjen je s 14 čestica i približno predstavlja spoj distrakcije i socijalne diverzije koji bi definirali kao strategiju suočavanja izbjegavanjem (npr. "Razgledavam izloge." ili "Izlazim na piće i jelo."). Treći faktor objašnjen je s 16 čestica i najbolje opisuje strategiju suočavanja usmjerenu na emocije (npr. "Postajem jako napet." ili "Prekoravam se što situaciju previše emocionalno doživljavam."). Iako ne u potpunosti dobiveni faktori opisuju strukturu u skladu s onom predloženom od strane autora. Koeficijenti unutarnje pouzdanosti za sva tri faktora su zadovoljavajući ($\alpha=0,88$ za prvi faktor; $\alpha=0,85$ za drugi faktor i $\alpha=0,84$ za treći faktor). Teorijski rasponi faktora kreću se od 18 do 90 za prvi faktor, od 14 do 70 za drugi faktor te od 16 do 80 za treći faktor.

Postupak

Istraživanje je provedeno za vrijeme redovne nastave u srednjim školama u Vinkovcima: u Gimnaziji M. A. Reljkovića i u Ekonomskoj i trgovačkoj školi Ivana Domca. Istraživanje je dogovoreno ranije sa ravnateljem, psihologom/pedagogom u školi i razrednicima kojima je objašnjena svrha istraživanja i način provedbe.

Prije početka istraživanja sudionicima je objašnjena svrha istraživanja, kao i da je ono potpuno dobrovoljno i da mogu odustati u bilo kojem trenutku, da se mogu, ukoliko osjete potrebu, obratiti psihologu/pedagogu škole za razgovor te su oni koji su pristali na sudjelovanje svoj pristanak iskazali u pisanom obliku. Nakon toga podijeljeni su upitnici. Na početku baterije testova nalazila se glavna uputa koja je pročitana naglas, a ostale upute prije svakog od upitnika učenici su sami čitali. Istraživanje je u prosjeku trajalo oko 30 minuta po svakom razredu.

Rezultati i rasprava

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost nasilja preko Interneta i njegov odnos s roditeljskim ponašanjem, socijalnom podrškom, samopoimanjem i suočavanjem sa stresom.

Raširenost činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta

Prema prvom problemu pretpostavili smo da će prevalencija nasilja preko Interneta biti između 20 i 40%. Izračunali smo frekvencije i raspone rezultata na subskalama *Činjenje nasilja preko Interneta* i *Doživljavanje nasilja preko Interneta*. U tablici 2. su navedeni deskriptivni podaci.

Tablica 2. Deskriptivni opis podataka na subskalama *Činjenje nasilja preko Interneta* i *Doživljavanje nasilja preko Interneta*

	doživjeli nasilje preko Interneta	činili nasilje preko Interneta
N	249	249
M	39,02	39,59
C	37,00	35,00
D	30	31
SD	13,399	14,502
Minimalni mogući rezultat	22	22
Minimalni postignut rezultat	22	22
Maksimalni mogući rezultat	110	110
Maksimalni postignut rezultat	92	110

Napomena: N-broj sudionika; M-aritmetička sredina; C-srednja vrijednost; D-dominantna vrijednost; SD-standardna devijacija.

Na subskali *Činjenje nasilja preko Interneta* samo 3 sudionika (1,2%) imaju minimalan rezultat, a na subskali *Doživljavanje nasilja preko Interneta* 6 sudionika (2,4%) ima minimalan rezultat, odnosno na svim je česticama odgovorilo kako nije imalo iskustvo sudjelovanja u procesu nasilja preko Interneta. Kriterij za sudjelovanje u procesu nasilja je rezultat veći od 44 jer bi prema njemu prosjek procjena na česticama bio veći od 2 odnosno rezultat bi pokazao da je sudionik u određenoj mjeri sudjelovao u procesu nasilja preko Interneta (tj. prosječan je odgovor „rijetko“). Kriterij je određen prema prijašnjim istraživanjima. Istraživanja su imala različite instrumente, ali su kao kriterij uvijek uzimala odgovore koji pokazuju da se nasilje dogodilo barem jedanput (npr. Akbulut i Eristi, 2011). Prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta je 24,9% a onih koji su počinili 27,7%. Prema tome, možemo utvrditi da su rezultati dobiveni u ovom istraživanju u skladu s prvom hipotezom. Osim ukupnog rezultata na skalama analizirani su i odgovori po pojedinim česticama. Na obje skale najviše sudionika je odgovorilo kako nije imalo iskustva s ponašanjem koja uključuju *hakiranje* tuđih internetskih stranica (77,5% sudionika nije nikad doživjelo i 83,1 % sudionika nije nikad činilo), uređivanje fotografija na uvredljiv način (80,3% sudionika nikad nije to doživjelo, dok 81,1% sudionika nikad nije to nekome napravilo) i prisiljavanje na razgovor o seksu (74,3% sudionika izjavljuje da im se to nikad nije dogodilo, a 83,5% sudionika nikad to nije nekom drugom radilo). S druge strane najviša frekvencija odgovora koji ukazuju na sudjelovanje u nasilju je dobivena na česticama koje opisuju ogovaranje preko Interneta (81,5% sudionika se to dogodilo, a 90,8% sudionika je to nekome napravilo), ruganje preko Interneta (75,9% sudionika se to dogodilo, a 80,7% sudionika je to napravilo) i ismijavanje podataka podijeljenih putem Interneta (80,7% sudionika je to napravilo). Podsjetimo da su ovo podaci koji se odnose na posljednjih godinu dana. Slične podatke, dobili su i Dehue i sur. (2008), Li (2007) te Smith i sur. (2006) iako su koristili drugačije upitnike. Osim toga, podatke treba usporediti i s onima koje imamo iz istraživanja u Hrvatskoj zbog specifičnosti kulturnih i socijalnih utjecaja. Pregrad i sur. (2010) dobili su da je 34,1% sudionica i 33,5% sudionika u dobi od 14 do 15 godina doživjelo elektroničko nasilje. Rezultati su nešto viši nego u ovom istraživanju, a mogući razlog je taj što je nasilje preko Interneta samo dio elektroničkog nasilja. Jedno od istraživanja proveo je Hrabri telefon (2004) prema kojem podaci govore da je 7% djece i mladih navelo da je zloupotrijebilo nečije ime i objavilo tuđe privatne stvari na Internetu, 5% sudionika objavilo je tuđu sliku ili film s ciljem da izruguje tu osobu, 7% sudionika se lažno predstavljalo i govorilo ružne stvari u ime druge osobe, a 8% djece i mladih je nekome slalo na mobitel uznemirujuće i prijeteće poruke. Prema svemu može se vidjeti da su rezultati različiti što je vjerojatno posljedica različitih kriterija. Međutim, istraživanja govore da je i nasilje preko Interneta u porastu zajedno s

razvojem tehnologije tako da se zajedno s instrumentom treba u obzir uzeti i situaciju u kojoj se istraživanje provodi (Huang i Chou, 2010).

Usporedba obilježja mladih koji sudjeluju i koji ne sudjeluju u nasilju preko Interneta

Prije provjere drugog problema sudionici su podijeljeni u dvije kategorije sudionici procesa nasilja preko Interneta ($N=60$) i neuključeni u proces nasilja preko Interneta ($N=58$). Provjeren je i normalitet distribucija. Distribucije za varijable roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, socijalna podrška prijatelja te sudjelovanje u nasilju odstupaju od normalne distribucije te su rezultati transformirani pomoću logaritamske transformacije rezultata. U drugom problemu pretpostavili smo da će sudionici koji su uključeni u nasilje preko Interneta imati niže samopoimanje, manju socijalnu podršku, emocionalno hladnije roditelje i strategije suočavanja više usmjerene na emocije od sudionika koji ne sudjeluju u nasilju preko Interneta. Kako bi to provjerili napravili smo šest t-testova prikazanih u tablici 3.

Tablica 3. Prikaz razlika u socijalnoj podršci, roditeljskom prihvaćanju/odbijanju, samopoimanju, i suočavanju sa stresom između sudionika koji su sudionici procesa nasilja preko Interneta ($N=60$) i onih koji nisu ($N=58$).

	M_1	SD_1	M_2	SD_2	t-test	Cohenov d
roditeljsko prihvaćanje/odbijanje	2,05	0,03	2,00	0,06	5,35**	0,99
socijalna podrška (prijatelji)	2,06	0,51	2,02	0,06	2,71**	0,50
suočavanje usmjereno na emocije	45,31	8,19	51,85	10,31	-3,81**	0,71
suočavanje izbjegavanje	46,06	8,98	48,73	9,78	-1,549	0,29
suočavanje usmjereno na problem	67,59	8,05	64,78	12,07	1,478	0,27
Samopoimanje	51,48	10,25	50,93	10,77	0,284	0,05

Napomena: M_1 , SD_1 - podaci za sudionike koji nisu uključeni u nasilje preko Interneta

M_2 , SD_2 -podaci za sudionike uključene u nasilje preko Interneta

** t-test značajan na razini rizika od 0,01

* t-test značajan na razini rizika od 0,05

Rezultati u tablici 3. pokazuju da postoji statistički značajna razlika u roditeljskom prihvaćanju/odbijanju, socijalnoj podršci prijatelja i suočavanju usmjerenom na emocije. Međutim značajne razlike nema u suočavanju usmjerenom na problem, suočavanju izbjegavanjem i samopoimanju. Rezultati veličine učinka govore da je učinak visok za roditeljsko prihvaćanje/odbijanje i suočavanje usmjereno na emocije, srednji za socijalnu podršku prijatelja te niski za suočavanje usmjereno na problem i suočavanje izbjegavanjem.

Prema tome sudionici koji nisu uključeni u proces nasilja imaju veću podršku prijatelja, emocionalno toplije roditelje i manje koriste suočavanje usmjereno na emocije. Podaci djelomično potvrđuju hipotezu.

Postojanje razlike u roditeljskom prihvaćanju/odbijanju mladih koji sudjeluju i koji ne sudjeluju u nasilju preko Interneta potvrđuju Rosen i sur. (2008) ukazujući da djeca i mladi imaju više povjerenja u svoje roditelje oko ponašanja na internetskim portalima ukoliko roditelji na prikladan način kombiniraju emocionalnu toplinu.

Što se tiče razlike dobivene u socijalnoj podršci za sad nema dovoljno istraživanja kojima bi se mogli potkrijepiti naši rezultati. Istraživanja nasilja „licem u lice“ govore da kod osoba koje su doživjele nasilje postoji rizik od niže socijalne podrške od strane prijatelja što kasnije može utjecati i na socijalno rizična ponašanja (Rothon i sur., 2010). Također, Stadler i sur. (2010) su dobili rezultate koji pokazuju da jaka socijalna podrška od strane prijatelja može biti zaštitni činitelj od sudjelovanja u procesu nasilja.

Istraživanja suočavanja s doživljavanjem nasilja preko Interneta pokazuju da osobe koje su doživjele nasilje preko Interneta više koriste strategije usmjerene na emocije. Međutim, jedan dio povećava sigurnost svojih podataka na Internetu mijenjanjem zaporke i sličnim postupcima što bi moglo objasniti ne postojanje razlike u strategijama suočavanja usmjerenim na problem (Topcu, 2008).

Rezultat koji govori da nema razlike u samopoimanju razlikuje se od drugih istraživanja koja pokazuju da su razlike u samopoimanju konstantne u smislu da oni koji su sudjelovali u procesu nasilja preko Interneta imaju značajno niže samopoimanje. Patchini i Hinduja (2010) su u svom istraživanju odnosa nasilja preko Interneta i samopoštovanja dobili da oni koji nisu sudjelovali u procesu nasilja preko Interneta imaju značajno više samopoštovanje. Razlika u rezultatima mogla je nastati zbog razlike u uzorku. Veći je broj sudionika u istraživanju Patchinija i Hinduja (2010) omogućio identificiranja ekstremnijih skupina što je moglo utjecati na krajnje rezultate.

Prediktori činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta

Kod hipoteza povezanih s trećim problemom pretpostavili smo da spol, akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu, socijalna podrška i roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, samopoimanje i strategije suočavanja sa stresom, te činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta značajno doprinose doživljavanju odnosno činjenju nasilja preko Interneta. Kako bi to provjerili izračunali smo korelacije (tablica 4.) i napravili dvije hijerarhijske regresijske analize (tablica 5.).

Tablica 4. Korelacije prediktora s kriterijima činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta (N=249)

		spol	vni	au	rp/o	spp	sp	sup	si	se	dnpI
dn pI	r	-0,29**	0,06	-0,13*	-0,35**	-0,18**	-0,13*	-0,05	0,06	0,25**	1
čn pI	r	-0,39**	0,22**	-0,14*	-0,26**	-0,18**	-0,01	-0,05	0,15*	0,20**	0,63**

Napomena: r-korelacija; N-broj sudionika;

vni-vrijeme provedeno na Internetu;

au-akademski uspjeh;

rp/o-roditeljsko prihvaćanje odbijanje;

spp-socijalna podrška prijatelji;

sp-samopoimanje;

sup-suočavanje usmjereno na problem;

se- suočavanje usmjereno na emocije;

si-suočavanje izbjegavanjem;

dnpI-doživljavanje nasilja preko Interneta;

čn pI-činjenje nasilja preko Interneta

* korelacija je značajna na razini rizika od 0,05;

** korelacija značajna na razini rizika od 0,01.

Prema rezultatima se može vidjeti kako je većina korelacija značajna na razini rizika od 5%. Iako su neke korelacije neznačajne, zadržane su u postupku regresijske analize kako bi se vidjelo doprinose li nekim promjenama. Nakon izračuna korelacija, napravljene su dvije hijerarhijske regresijske analize za kriterije doživljavanje odnosno činjenje nasilja preko Interneta. Ulazne prediktorske varijable su u prvom koraku spol, vrijeme provedeno na Internetu i akademski uspjeh, drugom roditeljsko prihvaćanje/odbijanje i socijalna podrška prijatelja, trećem samopoimanje, a u četvrtom suočavanje sa stresom (usmjereno na emocije, problem i izbjegavanjem) dok se posljednji korak mijenja ovisno o kriteriju. U prvoj (kriterij doživljavanje nasilja) je prediktor činjenje nasilja preko Interneta, dok je u drugoj (kriterij činjenje nasilja) prediktor doživljavanje nasilja preko Interneta.

Tablica 5. Rezultati vrijednosti prediktora za kriterijske varijable doživljavanje odnosno činjenje nasilja preko Interneta.

Koraci	doživljavanje nasilja preko Interneta		činjenje nasilja preko Interneta	
	β	R^2	β	R^2
1 spol	-0,28**	0,086	-0,37**	0,188
vrijeme na Internetu	0,01		0,16**	
akademski uspjeh	-0,12		-0,11	
2 spol	-0,21**	0,176	-0,32**	0,221
vrijeme na Internetu	0,02		0,17**	
akademski uspjeh	-0,11		-0,11	
roditeljsko prihvaćanje/odbijanje	-0,29**		-0,19**	
socijalna podrška prijatelji	-0,06		-0,04	
3 spol	-0,23**	0,175	-0,31*	0,219
vrijeme na Internetu	0,02		0,17**	
akademski uspjeh	-0,10		-0,11*	
roditeljsko prihvaćanje/odbijanje	-0,28**		-0,20**	
socijalna podrška prijatelji	-0,04		-0,06	
Samopoimanje	-0,05		0,04	
4 spol	-0,25**	0,197	-0,34**	0,262
vrijeme na Internetu	0,01		0,14*	
akademski uspjeh	-0,07		-0,06	
roditeljsko prihvaćanje/odbijanje	-0,25**		-0,16**	
socijalna podrška prijatelji	-0,05		-0,06	
Samopoimanje	-0,01		0,10	
suočavanje problem	-0,01		-0,06	
suočavanje izbjegavanjem	0,06		0,15*	
suočavanje emocije	0,17*		0,18**	
5 spol	-0,05	0,430	-0,21**	0,476
vrijeme na Internetu	-0,07		0,14**	
akademski uspjeh	-0,04		-0,02	
roditeljsko prihvaćanje/odbijanje	-0,16**		-0,03	
socijalna podrška prijatelji	-0,02		-0,03	
Samopoimanje	-0,06		0,11	
suočavanje problem	0,03		-0,06	
suočavanje izbjegavanje	-0,02		0,11*	
suočavanje emocije	0,06		0,09	
činjenje nasilja preko Interneta	0,56**		/	
doživljavanje nasilja preko Interneta	/		0,52**	

Napomena: ** koeficijent regresije značajan na razini rizika od 0,01

* koeficijent regresije značajan na razini rizika od 0,05

Doživljavanju nasilja preko Interneta u prvom koraku značajno doprinosi samo spol. U drugom koraku značajno doprinosi roditeljsko prihvaćanje/odbijanje. Samopoimanje nije značajan prediktor doživljavanja nasilja preko Interneta. Od strategija suočavanja sa stresom značajan doprinos ima samo suočavanje usmjereno na emocije. U petom koraku činjenje nasilja značajno doprinosi kriteriju doživljavanje nasilja, ali spol i suočavanje usmjereno na emocije prestaju biti značajni.

Činjenju nasilja preko Interneta doprinose spol i vrijeme provedeno na Internetu u prvom koraku, roditeljsko prihvaćanje/odbijanje u drugom, dok samopoimanje u trećem koraku nije značajan prediktor. Od strategija suočavanja sa stresom značajno doprinose suočavanje usmjereno na emocije i suočavanje izbjegavanjem. Doživljavanje nasilja značajno doprinosi činjenju nasilja preko Interneta, međutim tada suočavanje usmjereno na emocije i roditeljsko prihvaćanje/odbijanje više nisu značajni prediktori.

Dakle, doživljavanju nasilja preko Interneta značajno doprinose emocionalno hladniji roditelji te činjenje nasilja preko Interneta koji zajedno objašnjavaju 43,0% varijance. U drugoj regresijskoj analizi se pokazalo da činjenju nasilja preko Interneta značajno doprinose: spol, duže vrijeme provedeno na Internetu, suočavanje izbjegavanjem te doživljavanje nasilja preko Interneta. Postotak objašnjene varijance je 47,6%. Prema tome, možemo vidjeti kako postoji određena razlika u prediktorima koji objašnjavaju činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta.

U literaturi nema puno istraživanja u kojima se provjerava koje varijable doprinose objašnjenju varijance nasilja preko Interneta. Istraživanja koja postoje uglavnom govore o značajnom utjecaju spola, akademskog uspjeha i vremena provedenog na Internetu na činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta (Sinclair i sur., 2011). Spol u ovom istraživanju značajno utječe na činjenje nasilja, dok je za doživljavanje nasilja značajan dok se ne uvede prediktor činjenje nasilja preko Interneta. Odnosno, rezultati govore da će dječaci vjerojatnije činiti i doživjeti nasilje preko Interneta. To se uglavnom slaže s dosadašnjim podacima kasnijih istraživanja koji govore da je muški spol značajan prediktor doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta (Welrave i Heirman, 2011; Akbulut i sur., 2010). Ranija istraživanja govore suprotno tj da su djevojke sklonije činjenju i doživljavanju nasilja preko Interneta (Hinduja i Patchini, 2008; Raskauskas i Soltz, 2007). Osim toga istraživanja u Velikoj Britaniji i SAD-u govore da će djevojke vjerojatnije doživjeti nasilje, dok će ga dječaci prije počinuti (Smith i sur, 2008; Dehue i sur, 2008). S time bi mogli objasniti i to što spol nije značajan prediktor doživljavanja nasilja ako se uvede varijabla činjenje nasilja preko Interneta.

Rezultati za akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu nisu u skladu s ostalim istraživanjima. Npr. Walrave i Heirman (2011) su utvrdili kako češće korištenje Interneta i aktivno vrijeme na socijalnim mrežama izlaže adolescente prilikama u kojima je veća vjerojatnost doživljavanja nasilja preko Interneta. U ovom istraživanju vrijeme provedeno na Internetu je značajni prediktor činjenja nasilja preko Interneta, ali ne i doživljavanja nasilja. Moguće je da je razlika u rezultatima nastala zbog načina na koji je operacionalizirana varijabla tj. zato što u ovom istraživanju nije uključena informacija o načinu provođenja vremena na Internetu.

Osim toga, istraživanja govore i o značajnom utjecaju akademskog uspjehu. Pokazalo se da je nasilje preko Interneta češće među učenicima strukovnih škola nego gimnazijalcima, te da je škola značajan prediktor (Walrave i Heirman, 2011). Kako su u ovom istraživanju učenici, zapravo, relativno homogeni po svom obrazovanju (npr. nisu uključeni učenici trogodišnjih strukovnih škola), moguće je da je to dovelo do razlika u rezultatima našeg i citiranog istraživanja.

Rezultati roditeljskog prihvaćanja/odbijanja u skladu su s literaturom. Npr. Taiariol (2011) je dobila podatke koji govore da odgovornost roditelja, obiteljska toplina i roditeljski nadzor objašnjavaju 14% varijance doživljavanja nasilja preko Interneta. Nadalje, Accordini i Accordini (2011) govore da je loš odnos s roditeljima prediktor doživljavanja nasilja preko Interneta. Istraživanja su pokazala da je doživljavanje i činjenje nasilja preko Interneta u odnosu s lošim obiteljskim odnosima te emocionalnim i društvenim problemima (Sourander, 2010; Skeel i Colins, 2007).

Niža socijalna podrška prijatelja u ovom istraživanju nije značajan prediktor činjenja nasilja preko Interneta. Moguće je da upitnikom socijalne podrške prijatelja u istraživanju nije dovoljno obuhvaćena kvaliteta prijateljstva i učestalost interakcije, te je to moglo doprinijeti takvim rezultatima. S druge strane podaci se mogu podvezati i s istraživanjem Li (2010) o razlozima nasilničkog ponašanja preko Interneta prema kojima 20% sudionika smatra da je takvo ponašanje "*cool*", a preko 63% sudionika smatra da je takvo ponašanje posljedica zabave s prijateljima. Podrška prijatelja prema nekim podacima može značajno utjecati i na percepciju doživljenog nasilja na način da ga se doživi manje prijetećim. Johnson (2011) u svom istraživanju govori da visoki postotak onih koji su za nasilje rekli roditeljima ili prijateljima može objašnjavati nisku razinu odbacivanja od strane vršnjaka. To podupiru i podaci Porhola (2009 prema Johnson, 2011) koji je pronašao da prosocijalni odnosi s vršnjacima utječu na osjećaje doživljavanja nasilja od strane vršnjaka. Slično je i sa samopoimanjem gdje su istraživanja pokazala nejednoznačne rezultate: samopoimanje je u odnosu s doživljavanjem

nasilja preko Interneta, ali da bi se taj odnos ostvario treba djelovati medijator slabih odnosa s vršnjacima (Aoyama, 2010). Nadalje, u nekim istraživanjima nije dobiven značajan utjecaj samopoimanja (Campfield, 2008) što je sukladno rezultatima ovog istraživanja.

Do sada je rijetko provjeravano kako strategije suočavanja sa stresom doprinose nasilju preko Interneta. Istraživanja koja prate stres obično su usmjerena na percepciju stresa i ukazuju da je veća količina percipiranog stresa kod sudionika nasilja preko Interneta (Koppejan, 2011), ali ne govore o strategijama suočavanja. Nadalje, neka istraživanja govore i o pojavi psiholoških poteškoća, depresije i somatizacije (Hinduja i Patchini, 2008; Kempf, 2011), ali te posljedice nisu ispitane u odnosu na strategije suočavanja. Rezultati u ovom istraživanju govore o značajnom utjecaju suočavanja usmjerenog na emocije za doživljavanje nasilja dok za činjenje značajan utjecaj ima i suočavanje izbjegavanjem čak i nakon uvođenja varijable doživljavanje nasilja. U budućim bi istraživanjima bilo poželjno to detaljnije ispitati.

Treba naglasiti kako je činjenje nasilja preko Interneta najznačajniji prediktor doživljavanja nasilja (postotak objašnjenje varijance u posljednjem koraku poveća se za 23,3%), kao što je i doživljavanje nasilja najznačajniji prediktor činjenja nasilja preko Interneta. To je jedan od najznačajnijih rezultata. Taj je rezultat očekivan jer je najveći broj onih koji su i doživjeli i počinili nasilje preko Interneta. Takvi rezultati dobiveni su u većini istraživanja nasilja na Internetu (npr. Accordino i Accordion, 2011; Aoyama, 2010). Znači, ako je netko počinitelj nasilja preko Interneta vjerojatno je da će i doživljavati takvo nasilje i obrnuto. Rezultat je očekivan i na temelju istraživanja nasilja „licem u lice“. Smatra se da je to posljedica nedovoljno razvijenih socijalnih vještina i vještina rješavanja sukoba, prema čemu oni koji doživljavaju nasilje to rješavaju na način da uzvrate nasiljem (npr. Bulat i Ajduković, 2012).

Nedostaci i implikacije istraživanja

Karakteristično za ovo istraživanje je to što je fenomen koji se proučavao novije prirode i nema dovoljno istraživanja s tom tematikom. Također, ne postoji dovoljno standardiziranih upitnika, nego se za većinu istraživanja određuju neka specifična pitanja. U ovom se istraživanju za ispitivanje nasilja preko Interneta koristio upitnik koji ima dobru valjanost, ali prije ovoga nije upotrijebljen u Hrvatskoj. Osim toga, na rezultate je moglo utjecati i to što su podaci dobiveni na temelju samoprocjena sudionika (iako je to dominantan pristup u istraživanjima u ovom području), a to omogućuje davanje socijalno poželjnih odgovora, ne otkrivanje pravih informacija i sl. Nadalje, upitnik suočavanja sa stresom ima svoje nedostatke, jer raspored čestica po faktorima nije uvijek identičan onome koji su predložili autori, te bi zbog toga bilo poželjno ponoviti istraživanje s drugim upitnicima kako bi se usporedili rezultati.

U budućim istraživanjima bi bilo važno osigurati još neke dodatne mehanizme koji osiguravaju povjerljivost podataka kao što su veće prostorije u kojima bi sudionici sjedili sami u klupi. Bilo bi važno uključiti veći broj sudionika kako bi se osigurala veća zastupljenost i onih sudionika koji samo čine ili koji samo doživljavaju nasilje. U istraživanje je uključen veći broj varijabli koji je omogućio dobivanje uvida u ovo područje. No, nasilje „licem u lice“ jedan je od prediktora koji nije uključen, a u drugim istraživanjima ga spominju kao značajnog prediktora (npr. Li i Berant, 2007; Dilmac, 2009). Vjerojatno bi taj oblik nasilja objasnio značajan dio preostale varijance, što bi se moglo ispitati i u sljedećim istraživanjima. Fenomen nasilja preko Interneta trenutno je područje koje zahtjeva još mnoštvo istraživanja zbog opasnosti njegovog širenja kao posljedice sve češće upotrebe tehnologija.

Zaključak

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost nasilja preko Interneta i odnos sudjelovanja u njemu sa socijalnom podrškom, roditeljskim ponašanjem, samopoimanjem i strategijama suočavanja sa stresom.

U prvom problemu očekivalo se da će prevalencija doživljenog i počinjenog nasilja preko Interneta u odabranom uzorku biti između 20 i 40%. Dobiveni podaci ukazuju da je prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta 24,9% a onih koji su počinili 27,7%.

Prema drugom problemu očekivalo se da će sudionici koji su uključeni u nasilje preko Interneta imati niže samopoimanje, manju socijalnu podršku, emocionalno hladnije roditelje te strategije suočavanja više usmjerene na emocije od sudionika koji ne sudjeluju u nasilju preko Interneta. Dobivena je statistički značajna razlika u roditeljskom prihvaćanju/odbijanju, podršci prijatelja i suočavanju usmjerenom na emocije. Sudionici koji nisu uključeni u proces nasilja imaju veću podršku prijatelja, emocionalno toplije roditelje i manje koriste suočavanje usmjereno na emocije. Podaci djelomično potvrđuju hipotezu.

U okviru trećeg problema očekivalo se da spol, akademski uspjeh i vrijeme provedeno na Internetu, socijalna podrška i roditeljsko prihvaćanje/odbijanje, samopoimanje i strategije suočavanja sa stresom, te činjenje tj doživljavanje nasilja preko Interneta značajno doprinose doživljavanju odnosno činjenju nasilja preko Interneta. Rezultati djelomično potvrđuju hipoteze odnosno pokazuju da su prediktori doživljavanja nasilja preko Interneta: roditeljsko prihvaćanje/odbijanje i činjenje nasilja preko Interneta koji objašnjavaju 43% varijance. Prediktori činjenja nasilja preko Interneta su spol, vrijeme provedeno na Internetu, suočavanje izbjegavanjem te doživljavanje nasilja preko Interneta koji objašnjavaju 47,6% varijance.

Literatura

- Accordino, D.B. i Accordino, M. P. (2011). An Exploratory Study of Face to Face and Cyberbullying in Sixth Grade Students, *American Secondary Education*, 40(1), 14-30.
- Akbulut, Y i Eristi, B. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish university students, *Australasian Journal of Educational Technology*, 27 (7), 1155-1170.
- Aoyama, I., (2010). *Cyberbullying: What are Psychological Profiles of Bullies, Victims and Bully-Victims?*, Doktorski rad, Baylor University, Department of Educational Psychology.
- Aricak, T., Syahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S. Yilmaz, N. i Mammedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish Adolescents, *CyberPsychology and Behavior*, 11 (3), 253-261.
- Aronson, E. , Wilson, T. E. i Akert R. M. (2005) *Socijalna psihologija*, Zagreb: Mate.
- Beran, T, i Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying, *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.
- Bulat, L. R. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među vršnjacima, *Psihologijske teme*, 21 (1), 167-194.
- Campfield, D.C. (2008). *Cyber bullying and victimization: Psychosocial characteristics of bullies, victims, and bully/victims*, Doktorski rad, Missoula: The University of Montana, Department of Clinical Psychology.
- Carte, J. M. (2011). *Examining the relationship among physical and psychological health, parent and peer attachment, and cyberbullying in adolescent in urban and suburban environments*, Doktorski rad, Michigan: Wayne State University, Detroit.
- Causey, L. D., i Dubow, F. E: (1992). Development of a Self-Report Coping Measure of Elementary School Children, *Journal of Clinical Child Psychology*, 21 (1), 47-59.
- Cetin, B., Yaman, E. i Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability, *Computers and Education*, 57, 2261-2271.
- Deuhue F., Bolman, C. i Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception, *CyberPsychology i Behavior*, 11 (2), 217-223.
- Dilmac, B., (2009). Psychological Needs as a Predictor of Cyber bullying: a Preliminary Report on College Students, *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9 (3), 1307-1325.
- Fox, C. L. i Farrow, C. V. (2009). Global and physical self-esteem and body dissatisfaction as mediators of the relationship between weight status and being a victim of bullying, *Journal of Adolescence*, 32, 1287-1301.

- Gasior, M. R., (2005). *Parental awareness of cyber bullying*, Magistarski rad, Sacramento: California State University, Department of Child Development
- Hemphill, S. A., Kotevski, A., Tollit, M., Smith, R., Herrenkohl, T. I., Toumbourou, J. W. i Catalano, R. F. (2012). Longitudinal Predictors of Cyber and Traditional Bullying Perpetration in Australian Secondary School Students, *Jurnal Of Adolescents Health* (in press).
- Hinduja, S., i Patchin, J. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29 (2), 1-29
- Hobbs, M.E. (2009). *E-Bullies: The Deterimental Effects of Cyberbullying on Students' Life Satisfaction*, Doktorski rad, Oxford: University of Ohio.
- Hrabri telefon (2004). *Istraživanje o iskustvima djece pri korištenju Interneta*. <http://www.hrabritelefon.hr/hr/stranica/90/bez-naslova>
- Huang, Y i Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwn, *Computers in Human Behaviour*, 26, 1581-1590.
- Jackson, L. A., Eye, A., Fitzgerald, E.H., Zhao, Y., i Witt, E.A. (2010). Self-concept, self-esteem, gender, race amd information tehnology use, *Computer in Human Behaviour*, 26, 323-328.
- Johnson, C. L., (2011). *An examination of the primary and secondary effects of cyber-bullying: development and testing of a cyber-bullying moderator/mediator model*, Doktorski rad, Michigan: Wayne State University, Detroit.
- Kempf, J. (2011). *Recognizing and Managing Stress: Coping Strategies for Adolescents*, Magistarski rad, University of Wisconsin-Stout.
- Kljaić, S. (2005). Samopoimanje, U Petz, B. (ur). *Psihologijski rječnik*, str. 422, Jastrebarsko: Naklada slap.
- Kochenderfer-Ladd, B. (2004). Peer victimization: The role of emotions in adaptive and maladaptive coping, *Social Development*, 13, 329-349.
- Kokorić, S. B. (2006). Uloga roditeljske skrbi u formiranju stilova privrženosti djece u djetinjstvu i odrasloj dobi, *Dijete i društvo*, 8 (1), 63-86.
- Koppejan, S. (2011). *Cyberbullying: effects on self-esteem and percived stress and the role of communication with their mother*, Magistarski rad, Utrecht University, Kinder en Jeugdpsychologie.
- Krizmanić, M. (2005). Socijalna podrška, U Petz, B. (ur). *Psihologijski rječnik*, str. 449, Jastrebarsko: Naklada slap.

- Kušić, S. (2010). On-line društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije, *Život i škola*, 24, 103-125.
- Lacković- Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata: izvori, posrednici i učinci*, Jastrebarsko: Naklada slap.
- Lapidot-Lefter, N. i Barak, A. (2012). Effects of anonymity, invisibility and lack of eye-contact on toxic online disinhibition, *Computers in Human Behaviour*, 28, 434-443.
- Law, D. M., Shapka, J. D., Domene, J. F, i Gagne, M.H. (2012). Are Cyberbullies really bullies? An investigation of reactive and proactive aggression, *Computers in Human Behaviour*, 28, 664-672.
- Law, D. M., Shapka, J. D. i Olson, B. F. (2010). To control or not to control? Parenting behaviours and adolescent online aggression, *Computer in Human Behaviour*, 26, 1651-1656.
- Li, Q. (2010). Cyberbullying in High Schools: A Study of Students' Behaviour and Beliefs about This New Phenomenon, *Journal of Aggression, Maltreatment, and Trauma*, 19(4), 372-392.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools, *Computers in Human Behaviour*, 23, 1777-1791.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences, *School Psychology*, 27, 1-14.
- Newman, M. L., Holdem, G. W. i Delville, Y., (2011). Coping With the Stress of Being Bullied: Consequences of Coping Strategies Among College Students, *Social Psychology and Personality Science*, 2 (2), 205-211
- Parker, J. D. A i Endler, N. S. (1992). Coping with coping assessment: a critical review, *European Journal of Personality*, 6, 321-344.
- Patchini, J. W. i Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-esteem, *Journal of School Health*, 80 (12), 614-623
- Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (2), 148-169.
- Pregrad, J., Tomić-Latinac, M., Mikulić, M. i Šeparović, N. (2011). *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja "Prekini lanac"*, UNICEF
http://www.unicef.hr/upload/file/353/176706/FILENAME/Izvjestaj_Iskustva_i_stavovi_djece_roditelja_i_ucitelja_prema_elektronickim_medijima.pdf.

- Riebel, J., Reinhold, S. J, i Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany-an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies, *Psychology Science Quarterly*, 51 (3), 298-314.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. i Courneyer D. E. (2003). *Parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications*, University of Connecticut. <http://vm.uconn.edu/~rohner/intropar.html>.
- Rosen, L. D., Cheever, N. A. i Carrier, L. M. (2008). The association of parenting style and child age with parental limit setting and adolescent MySpace behavior, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 459-471.
- Rothon C., Head J., Klineberg E i Stansfelda, S. (2010). Can social support protect bullied adolescents from adverse outcomes? A prospective study on the effects of bullying on the educational achievement and mental health of adolescents at secondary schools in East London, *Journal of adolescence*, 34 (3), 579-88.
- Sahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents, *Children and Youth Services Review*, 34, 834-837.
- Sanders, C. E. i Phy, G. D. (2004). *Bullying: Implications for Classroom*, London: Theobald's Road.
- Sinclair, K. O., Bauman, S. Poteat, P., Koenig, B., Russell M. S. i S. T. (2012). Cyber and Bias based Harrassment: Associations With Academic, Substance Use and Mental Health Problems, *Journal of Adolescents Health*, In press.
- Skeele, R. W., i Collins, J. (2007). Predators in the electronic playground: Prevention of online crimes against youth. *Technology and Teacher Education*, 2, 676-684.
- Slonje, R. i Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?, *Scandinavian Journal of Pscyhology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondaryschool pupils, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T. Koskelaninen, M., Ristkari, T. i Helenius, H. (2010). Psychosocial Risk Factors Associated With Cyberbullying Among Adolescent, *Arch Gen Psychiatry*, 67(7), 720-728.
- Stadler, C., Feifel J., Rohrman, S., Vermeiren, R. i Poustka F. (2010). Peer-Victimization and Mental Health Problems in Adolescents: Are Parental and School Support Protective?, *Child Psychiatry Human Deviation*, 41 (4), 371-386.

- Taiariol, J. (2011). *Cyberbullying: The Role Of Family And School*, Doktorski rad, Michigan: Wayne State University, Detroit.
- Tardy, C. (1985). Social support measurment, *American Journal of Community Psychology*, 13 (2), 187-202.
- Tokunga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization, *Computers in Human Behaviour*, 26, 277-287.
- Topcu, C. (2008). *The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, Internet use and adult monitoring*, Magistarski rad, Ankara: Technical University, Middle East.
- Valkenburg, P. M. i Peter, J. (2011). Online Comunication Among Adolescents: An Integrated Model of ITs Attraction, Opportunities and Risks, *Journal of Adolescents Health*, 48, 121-127.
- Walther, J. B. (1996). Computer-Mediated Communication: Impersonal, Interpersonal and Hyperpersonal Interaction, *Comunication research*, 23 (1), 3-43.
- Wilton, C. i Campbell, M. A., (2011). An exploration of the reasons why adolescents engage in traditional and cyber bullying. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 1 (2), 101-109.
- Walrave, M. i Heriman, W., (2011). Cyberbullying: Predicting Victimisation and Perpetration, *Children and Society*, 25, 59-72.